

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY

SZÁDECZKY LAJOS ÉS A SZÉKELY MÚLT

És nem utolsósorban:
hol tartana a székely
történelem kutatása
a Székely Oklevéltár
nélkül? Ezzel szemben
– emlékszik valaki
Szépvízi Balázs Bélára?

Szádeczky (Kardoss) Lajos érdeklődését a székely történelem iránt nem születése vagy neveltetése határozta meg: ő ugyanis az észak-magyarországi Pusztafalun (Abaúj-Torna vm.) látta meg a napvilágot 1859. április 5-én. A gimnáziumot szülőföldje jeles iskoláiban, az alsó osztályokat a sárospataki kollégiumban, a felsőbbeket Szepesiglón végzi, ezt követően 1877-től a budapesti, 1879-től a bécsi egyetemen és az Institut für Österreichische Geschichtsforschungban tanul, majd 1882-ben Budapesten szerez bölcsészdoktori oklevelet. 1880-ban, hosszabb tanulmányút keretében romániai és galíciai levéltárakban kutat. 1881-ben középiskolai tanár Budapesten, 1882-től a Budapesti Egyetemi Könyvtár tisztviselője, közben 1883-tól egyetemi magántanár ugyanott, majd 1891. augusztus 12-én kinevezik a kolozsvári egyetem „rendes tanárává”.

Történelmi munkássága szerteágazó: művei között vannak életrajzi és kortörténelmi tanulmányok (*Mihály havasalföldi vajda Erdélyben*. Bp., 1882; *Báthory István lengyel királlyá választása*. Bp., 1887; *Kornyi Békés Gáspár*, Bp., 1887; *Izabella és János Zsigmond Lengyelországban*. Bp., 1888), alapvető gazdaságtörténelmi szintézisek (*A céhek történetéről Magyarországon*. Bp., 1889; *Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. Okirat-tárral. 1307–1848*. I–II. Bp., 1913). Forráskiadói tevékenysége is széles témaköröket ölel fel (*Mihály vajda okmánytára*. Bp., 1883; *Szerémi György élete és emlékiratai*. Bp., 1891; *Szerémi emlékirata kiadásának hiányai*. Bp., 1891; *Kovacsóczy Farkas... levelezése*. Bp., 1893 (különny. a *Történelmi Tárból*); *Halmágyi István naplói és iratai*. Bp., 1906

stb.). Forráskiadványai sorában kiemelkedően fontosak a székely történelem kútfőit előtáró közlemények: *Székely Oklevéltár*. V–VII. Kolozsvár, 1895–1898; *Báró Apor Péter verses művei és levelei*. I–II. Bp., 1903; *A székely határórség szervezése 1762–1764-ben. Okirattárral*. Bp., 1908).

A székely történelem kérdéseiben vallott, a korban (és sajnos azon túl is) nem kifejezetten népszerű álláspontját nyilvánosan először a Történelmi Társaság ülésén Szabó Károlyról tartott emlékbeszédében fejt ki, sajnálkozással és együttérző iróniával szólva mestere székely-kutatásainak mellékvágányáról: „...A székelyek eredetének kérdése: a magyar történelem tengeri kígyója. A Scylla és Charybdis örvényei fenyegetik a történetíró hajóját itt az Óperenciás-tengeren. A compass és gőzerő erre nézve még nincs feltalálva. Szabó Károly is eleinte csak törekeny sajkával s később is legfőlegb csak vitorlás hajóval evezhetett az örvények között, melyeket kikerülnie egészen neki sem sikerült. Az első szirt, amibe beleütközött, az ún. *Csiki székely krónika* volt. Egy csábos szirén csalogatta a szirt felé a székely őstörténelem tündér paradicsomát kutató hajósokat. Egész új világot mutogatott ez varázstükrével, amelyről addig szem nem látott írást, fül nem hallott éneket. Havasi Dáciáról szólt a bűvös ének, ahol Attila népének töredéke megvonta magát, nemek és ágak szerint osztották fel magok között az örökséget és tisztségeket, s rabonbánjaik alatt éltek boldog vitézi életet.” A történet fonalának rövid vázolója után előtárja a krónika néhány tetten érhető fonákságát is: „...legkuriosusabb pont midőn Kálmány László nemes férfiú, a nemzetes László király fia (!) lakodalomát tartja Drusillával, a Sándor István [rabonbán] leányával, a Hét-erdő földének közepében, László király várában, ahol László király is ott volt a lakodalomban. A sicíliai király leánya, Busilla, mint a mesék tündér királykisasszonya, így változik át itt e székely krónikában a Sicularum comes leányává, Drusillává, Kálmán király a Géza király fia (aki tudvalevőleg a sicíliai király leányát vette nőül) Kálmány Lászlóvá, a László király fiává, hogy a szent király is ott táncolhasson a csiki lakodalomban. A Kálmán nővérét (?), Piroskát pedig a székely földön keresztül viszik a keleti császár udvarába, díszes székely kísérettel.”¹ Ezután a krónika hitelességének vizsgálatára irányuló addigi kutatásairól számol be: „Sajnos az a törekvés, hogy a krónikának akár 1533-iki eredetijét, akár 1695-iki másolatát, akár az ezek alapjául szolgált okleveleket feltalálhassuk, mind hiábavaló volt. Magam is a legéberebb figyelemmel kutattam a múlt nyáron székely földi tanulmányutamban e krónika ősei után, de sajnos ilyesmit nem találtam. De ha őseit nem – megtaláltam testvéreit: egy magyarul írt »Rövid krónikát«, amely szintén a Budavárát Attila idejében építő Bouda Nabu Phileimmel kezdődik s adja a székely rabonbánok leszármazását (ami a másik krónikában nincs meg) Attila idejétől Zandirhámig s azon innen. [...] Megkaptam továbbá a »Csíkszentmihályi Sándorház leszármazását« ugyanabban a famozus 1796. évbéli összeállításban, és 1806-ból (az előbbi latin, utóbbi magyar nyelven) s annak is egy magyar fordítását. Tartalmuk mutatja, hogy szoros rokonságban állanak a csiki székely krónikával, s ezek újabb érveket fognak az érdekes vitába behozni...”²

Az igazság az, hogy Szádeczky nem volt egészen úttörő a csiki krónika kritikai vizsgálatában: óvatos bírálói már felbukkanásától kezdődően akadtak, 1886-ban pedig Nagy Géza, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum dunántúli (gárdonyi) születésű, a pesti egyetemen iskolázott tudós őre részletes és szakszerű elemzés után keményen kimondja: „elég volt ennyit foglalkoznunk azzal a munkával, mely krónikának ügyetlen hamisítás, irodalmi műnek pedig hitvány fércmunka. Végeztünk vele.”³

A magyar történetírás romantikus vonulatának utolsó nagy alakja, Jakab Elek viszont – miután 1884-ben még eléggé tartózkodóan nyilatkozott a csiki krónika kérdésében⁴ –, Udvarhelyszék történetéről írott monográfiája első nyolc fejezetét jórészt

ennek jegyében szerkeszti, egyik fejezetét pedig teljesen *A székelyek hunsága tagadónak érvei* cáfolatának szenteli.

A sors íróniája, hogy Jakab Elek halála után az említett monográfiát Szádeczky Lajos fejezte be, aki az elődje által megírt részt változatlanul közli, még a 193. oldal azon lapalji jegyzetét is, hol Jakab őt személyesen bírálja „a székelyek érzékenységét bántó”, iróniától korántsem mentes szavaiért, melyekkel „a székelyek hunszkythasága kérdését Óperenciás-tengernek s az ezzel foglalkozó történetírót Scylla és Charybdis örvényei által fenyegetettnek mondja. [...] Minthogy én – írja Jakab Elek – azon kevesek közé tartozom, akikre az Óperenciás tenger gúnyoló élce – akaratlanul – irányul, s akik a Csíki Székely Krónikát Szabó Károly és több elismert nevű írók véleményével egyezőleg hitelesnek tartják: nem tehetem, hogy e felolvasást művemben hallgatással mellőzzem.”⁵

Rövidesen Szádeczky fontos fórumot kap elveinek kifejtéséhez: 1902-ben őt kéri fel *A székelyek történelmi intézményeiről* szóló előadás megtartására a tusnádi Székely kongresszuson. Szádeczky óvatosan, de elvszerűen jár el: megemlíti, hogy „a hagyományokat követelők szerint a székelyek Attila Erdély bércei között visszamaradt hunjainak ivadéka”, ami viszont „nem bizonyítható”, felvillantja az akkor (és lényegében ma is) vitában lévő tudományos álláspontokat, majd leszögezi: „a székelyek valódi története ott kezdődik, ahol a hiteles történelmi adatok kezdenek megszólalni.”⁶ Ezt követően rövid, de szakszerű szintézisben foglalja össze a székely múlt főbb korszakait, az intézményrendszer és társadalom alakulásának fontosabb folyamatait. Előadása végén jó szónoki érzékkel a székelyek határvédő szerepét hangsúlyozza, azt, hogy „Erdély volt Magyarország keleti védőbástyája századokon át s a Székelyföld ennek legkimagaslóbb őrtornya, hol a veszély idején felgyújtották a Tűzhalom nevű hegyeken a máglyákat s a nép, az istenadta nép dobokat és »száldobokat« verve, süvegéjébe virágot tűzve s dalolva a harc mezején – ment a halálba vagy a szabadságba”.⁷ Így a vége „élénk, hosszan tartó éljenzés és taps”, ami persze mit sem változtat a székely sorsért aggódók ellenérzésén az akadémiai eredetelmétekkel szemben. Természetesen voltak kivételek: Szádeczky 1920-ban közölt munkájában visszaemlékezik a kongresszus idején Ugron Gáborral folytatott beszélgetésére: „Mikor a hamisított csíki székely krónika rabonbán meséit megcáfoltam, azt mondta: soha sem hitt azokban az ostobaságokban, pedig őt hitták [a korabeli politikus körökben jelképesen – HGM] a székelyek rabonbánjának.”⁸

Hamarosan Szádeczky még inkább kihívja maga ellen a hun–székely közvetlen leszármazás és területi folytonosság híveit, midőn 1905-ben közzéteszi e leszármazás fontos tanújaként számon tartott *Csíki székely krónikát*, egyszersmind kifejtve azon véleményét, hogy ez Sándor Zsigmond ifjú csíki joghallgató nemesember 1796-ban elkövetett hamisítványa. Következtetéseit hat pontban foglalja össze: „1. A krónikát nem 1533-ban írták, és nem 1695-ben másolták az aláírt személyek, akik nagyobbára nem is léteztek. 2. Sándor Menyhért várában sem írhatták, mert olyan nem volt, s nem tudunk Sándor Menyhértről sem. 3. Nem régi görög és latin oklevelekből szerkesztették, mert olyanok a Sándor család birtokában nincsenek és nem voltak. 4. A Sándor család hamis genealógiáját 1796-ban szerkesztették, s akkor szerkesztették, illetőleg hamisították a krónikát is. 5. A pogány áldozókelyhül szerepeltetett kókuszdió-serleg nem ősrégi, hanem 17. századi ötvös-munka. 6. A székely krónika családi hiúság és anyagi érdekek céljára készült, hogy egyik, anyai ágon bárók és grófok ivadékául büszkélkedő Sándornak az Árpád nemzetségből való ősi vezéri leszármazást fitogtasson s hogy a százados Apor–Sándor perben tanúbizonysággal szolgáljon.”⁹

Ekkor már a Szádeczky-tanítványok is munkába álltak, síkraszállva a székely történelemnek a korszerű forráskritika jegyében történő tanulmányozásáért.¹⁰ Másfelől

viszont a napi- és hetisajtóban tükröződő erdélyi magyar közvélemény – néhány visszafogott egyetértő cikket leszámítva – meredeken szembefordul Szádeczkyvel. Legádázabb kritikusa a szamosújvári gimnázium csíki származású tanára, Jósa János.¹¹ Ebben a közhangulatban tartotta Szádeczky 1911-ben akadémiai székfoglalóját, melynek témája az indulatos viták kereszttüzebe került csíki krónika, első számú célpontja pedig Jósa János. Választását ekképpen indokolja: „Nem az íróért teszem és érdemtársaiért, akik az érvek és bizonyítékok elől elzárkóznak (mint struccmadár a Sahara sivatagjának homokjába), hanem a kérdés iránt érdeklődő olvasóközönség és főként a székely nemzetért, melyet az igazság megismerésétől félrevezetni igyekeznek.”¹² A vita itt már övön aluli csatározássá fajul: a személyesen érintett Jósa 1912-ben közzéteszi a Szádeczky diskurzusára írt *Feleletét*, amelyben egyenlő félként próbál vitázni ellenfelével, majd érvei fogytán kéjesen idéz a *Pesti Napló* egyik újságírója, bizonyos Lakatos László enyhén bulvárízű (Szádeczky székfoglalóját megjelenítő) cikkéből: „Egy piros képű úr lép a dobogóra. Ez nem lapról olvas, hanem szavalni kezd, kívülről, fejből. És hogyan beszél? Vélvéd, vidéki pártelnök mond tóosztot március tizenötödikén. [...] Ezután pedig következett a felolvasás, mely olyan volt, mint az előljáró beszéd, rusztikus csipkelődésekkel teli vidéki hetilapocskába való polémizálgatás.”¹³

Az akadémiai körök és igényes szakkiadványok a vitát már évek óta lezártak tekintették, így Szádeczky itt már tényleg csupán a közvéleményt erőteljesen befolyásoló „alternatív” tudományossággal vitázott. Aztán jött a háború, mely lényeges változásokat hoz Szádeczky életében és munkásságában, 1921-től ugyanis a szegedi egyetemen folytatja tevékenységét.

A székelyek történetének megírására még 1874-ben bizottság alakult, mely a kivitelezéssel Szabó Károlyt bízta meg, majd Szabó halála után, 1892-ben a feladat a bizottság döntése nyomán Szádeczkyre hárult. A munka elkészült, bírálat céljából megkapta Nagy Géza, majd az ő halála után Sebestyén Gyula, Márki Sándor és Kozma Ferenc. Az impériumváltás forgatagában Szádeczky 1919 őszén távozott Erdélyből, műve egy gépelt példányát Kolozsváron hagyva, másik példányát természetesen magával vitte. A kiadásra szánt pénzalapokat viszont az Akadémiánál és Erdélyben egyaránt elsodorta a háború. A mű végül 1927-ben, a szegedi székhelyű „*Hargitaváralja jelképes székely község*” kiadásában, mintegy felére „összevont alakjában” jelenhetett meg. Szádeczky a bevezetőben hangsúlyozza: „a székelyek történetének lényegét és súlypontját nem az eredet homályos kérdésének tisztázásában, hanem a már dokumentálható történelem és az intézmények fejlődésének megállapításában” látja.¹⁴ A könyv elején mégis kitér az eredetkérdésre – de igen bölcsen, tekintettel valószínűleg a „Hargitaváralja” berkeiben befolyásos Jósa család és baráti köre érzékenységre, a csíki székely krónika vitáját úgy tekinti, mintha nem is létezett volna, meg sem említi. Sorjázza a korban még vitában lévő eredetelméleteket, óvatosan állást foglalva a bolgár („azaz hun eredetű”) „eszegelek”-től való származtatás mellett.¹⁵

A mű egészében – így csonkán is – kitűnő és máig nélkülözhetetlen székely történeti szintézis. Nélkülözhetetlen mindenekelőtt a székely intézmény- és társadalomtörténet kutatói számára, és bár a takarékoság jegyében a szerző kénytelen volt csínján bánni az oklevéldízetekkel és hivatkozásokkal, ezt – mint bevezetőjében jelzi – jól pótolja a korábbi forrásközlés, a *Székely Oklevéltár*. A mű teljes szövegének felkutatása és kiadása minden bizonnyal ma is több volna egyszerű historiográfiai kuriózzumnál.

A székely történeti szintézis szigorúan tudományos, egyben körültekintő és diplomatikus tárgyalási módja ellenére Szádeczky élete végén sem szabadult a székelykérdés vagdalkozó radikálisainak támadásaitól. E korban a csíki krónikát, bár kikerült a tudományos viták homlokteréből, újra felfedezik és meglovagolják a hangsúlyozottan „nem-

zet- és fajvédő” kiadványok, mindenekelőtt egy Gödöllőn szerkesztett, Budapesten megjelenő lapocska: *A Székelység* (felelős szerkesztő és laptulajdonos Szépvízi Balázs Béla, de *vigyázat*: össze ne tévessze valaki a derék Bányai János udvarhelyi *Székelységével*!). A főszerkesztő a csíki krónika ádáz védelmezőjeként határozottan állítja: „Szádeczky úr csak mint turista ír könyveket”,¹⁶ másutt a krónikából azt olvassa ki – ami szerinte „a felcsíki hagyományból s ősi székely iratokból, de minden magyar és világtörténeti adatból” is kitetszik –, hogy „az oláhok itt is török testvértörzsünknek uralma alatt élő háziállatok voltak”.¹⁷ Odébb van még egy nem éppen szalonképes kirohanása „a székelysége nézve vadidegen” Szádeczky ellenében, akiről – mert egy helyütt „Tapolczát, ami Csíksomlyó mellett van, Topliczának írja”¹⁸ – megállapítja, hogy „nem is konyít a székely dolgokhoz”. Aztán summáz, immár nem csak Szádeczkyre nézve: „Ilyen alakok írnak székely történelem-, néprajz-, földrajz-, mythológia-hamisító gonosz könyveket a székelységről, a magyarságról s ilyeneket ad ki a Magyar Tudományos Akadémia...”¹⁹

Az efféle sárdobálás aligha szerzett nagy örömet a székely múlt 1929-ben nyugállományba vonult elkötelezett kutatójának. De ezek a kirohanások háromnegyed évszázad távlatából is furcsák. Furcsák, mert nem tudunk egyiptomi tiltakozásról, amiért Champollion, aki ráadásul Napóleon hódítóival érkezett, megfejtette hieroglifáikat. Arról sem, hogy a görögök nehezményezték: Krétát, Mükénéit, Tróját Heinrich Schliemann meg Arthur Evans tárta fel... Vagy azt, hogy a mükénéi kultúra titokzatos „lineáris B” írását Michael Ventris és John Chadwick fejtette meg... Még román ellenvetésről sem tudunk amiatt, hogy történetírásuk meghatározó jelentőségű szintézisszerzői között olyanokat találunk, mint A. D. Xenopol vagy Adolf Armbruster – noha egy csalhói pásztor nyelve legalább annyira botladozna nevük ejtése közben, mint a mássalhangzó-torlódást nem kedvelő székely bíbelődhet a Szádeczkyével. Vannak viszont tények: bár csonkán közzétett székely történelmi szintézise felett eljárt az idő, kutatásaink során ma sem mellőzhetjük. De nem tudunk létezni *Udvarhely vármegye története* nélkül sem, mint ahogy lehetetlen a korban vizsgálandó *A székely határország szervezése* és ennek *Oklevéltára* nélkül. És nem utolsósorban: hol tartana a székely történelem kutatása a *Székely Oklevéltár* nélkül? Ezzel szemben – emlékszik valaki Szépvízi Balázs Bélára?

■ JEGYZETEK

1. Szádeczky Lajos: Szabó Károly emlékezete. Századok 1894 (XXVIII 210–211).
2. Uo. 212.
3. Nagy Géza: A Csíki Székely Krónika. Székely Nemzet 1886 (IV. 140–169. sz.).
4. Jakab Elek: Aranka György és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő társaság. Figyelő. Irodalomtörténeti Közlöny 1884 (XVI 172. Idézi Arankának Gyarmathy Sámuelhez intézett levelét, melyben kifejti, azért kívánja közzétenni a krónikát, „hogy idővel a tudósok s régi írásokkal és oklevelekkel bánti tudó urak igazságát vagy hamisságát bebizonyítsák...” Jegyzetben Jakab Elek ehhez ennyi magyarázatot fűz: „Ezt meg is tették 60 év múlva előbb Nagyajtai Kovács István, azután Szabó Károly és gróf Kemény József történetbúváraink.”
5. Jakab Elek – Szádeczky Lajos: Udvarhely vármegye története. Bp., 1901. 193.
6. A Székely kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai. Csíkszereda, 2001. 20.
7. Uo. 34.
8. Szádeczky Lajos: A székely puccs 1877-ben. Bp., 1920.
9. Szádeczky Lajos: A csíki székely krónika. Bp., 1905. 73.
10. Connert János: A székelyek intézményei a legrégebb időktől az 1562-iki átalakulásig. Kvár, 1901; Kölönte Béla: Gyergyó története. A kialakulástól a határország szervezéséig. Gyergyószentmiklós, 1910.
11. Jósza János: A csíki székely krónikáról. Szamosújvár, 1910.
12. Szádeczky Lajos: Még egyszer a csíki székely krónikáról. Bp., 1911.
13. Jósza János: Felelet Dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár úrnak „Még egyszer a csíki székely krónikáról” című akadémiai székfoglaló felolvasására. Szamosújvár, 1912. 77–78.
14. Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmányja. Bp., 1927. III.
15. Uo. 12–17.
16. Uo. 3.
17. Uo. 1935 (IV. 6 sz. 2).
18. A jelenleg Csíkszeredával összeépült Csíktapolcáról (nem Tapolcáról!) van szó, ami mellesleg régi iratokban, két ízben is (1569, 1602) Taploczia néven tűnik elő. (Vö. Szabó M. Attila: Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára. II. Csíkszereda, 2003. 1049.)
19. Szépvízi Balázs Béla: i.m. 1935 (IV. 10. sz. 2).